

Psychologické aspekty etiky výzkumu

Dana Štěrbová

24.1.2012

FTK UP Olomouc

Filozofie a obecná etika

- **Morální filozofii** lze považovat za intelektuální základ na obecné etické otázky.
- Konkrétní morální problémy lze označit za ***obecnou etiku*** ve skupinách, společenských třídách a ve společnosti.
- Obecná etika je morálním kontextem „tady a teď“ pro etické řešení problémů, neustále se vyvíjí a je plná shodných i diametrálně rozdílných názorů na otázku hodnot.

Osobní etika

- Je výsledkem socializace a zkušeností jednotlivce ve vztahu k morálním otázkám.
- Zahrnuje kognitivní strukturu společenských postojů a v neposlední řadě také emoční dispozice k reakci na to , „co je správné“.
- Veškeré chování v soukromí i v profesionální praxi bude spojené s osobními postoji a morálními tendencemi k reagování na to, co se člověku zdá správné, co napomáhá začlenění do skupiny nebo co naopak podněcuje odmítnutí a na základě čeho vzniká pocit viny a hanby stejně jako pocity, že jsme něco zvládli a uspěli jsme.

Profesní etika

- Její principy a specifikace jsou důležité pro vyrovnání impulzů plynoucích z osobní etiky, jejich úpravu a upozorňování na ně. Tyto impulzy budou vždy základem pro pronikavé etické vnímání a etické reagování.
- Důkladná znalost profesních etických kodexů je při vstupování do profesního kontextu nezbytná.
- Diskutování o etických dilematech a možnostech s kolegy je důležitým způsobem vyvážení prvních impulzů k jednání, impulzů , jež často pramení z osobního hodnotového systému.

Etika a zákony, profesní etický kodex

- Etika nás vyzývá, abychom činili osobní, zodpovědná rozhodnutí o tom, co je správné nebo v danou chvíli nejlepší.
- Zákon nám ukládá, abychom si byli vědomi toho, jaké chování by zákonodárci nebo orgány vymáhající zákon očekávali v dané situaci.
- Profesní etika formulovaná v kodexu je něčím mezi těmito dvěma možnostmi. Má normy , ale i pomocné principy.

K vedení výzkumu – minimum, co mít vždy na mysli

- Kontinuum od invazivních technik až po techniky s nízkou mírou invazivnosti (např. vyplňování dotazníků ve velké skupině).
- Intruze fyzická (např. operace) a slovní (např. dotazování). Obojí má dopad na subjektivní pocit účastníka, o němž se dá uvažovat s ohledem na jeho fyzické nebo psychické zdraví.
- Ve výsledku to znamená, že fyzická intruze i dotazování vyvolávají potenciální etické otázky.
- Zranitelnost účastníka výzkumu, pokud jde o jeho vývojový status, tedy věk, intelektuální schopnosti, fyzické a psychické zdraví a odolnost.

K vedení výzkumu – minimum, co mít vždy na mysli

- Etické úvahy o vedení výzkumu vyžadují věnovat pozornost několika různým rozměrům ve vztahu k účastníkům a samozřejmě i k experimentátorům.
- Etické otázky se týkají proveditelnosti výzkumu, včetně souhlasu, prověření účastníků a validity a spolehlivosti měření.
- Často se na tyto záležitosti pohlíží jako na technické věci, , mají i etický rozměr: chybné údaje způsobují potenciální problémy souvislosti s odbornou způsobilostí a integritou výsledků výzkumu a pověstí výzkumníka.

Publikace a šíření výsledků výzkumu

- Šíření výsledků výzkumu může mít různé podoby, např. zprávy pro sponzory, články v časopisech pro další výzkumníky nebo odborníky, prezentace v médiích. Etické faktory vystupují u všech těchto forem., ale v jednotlivých případech se liší.
- Všude existuje požadavek INTEGRITY – přesná, pravdivá a srozumitelná prezentace. Údaje by neměly být vymyšlené nebo by je neměl výzkumník ignorovat, pokud mu zkaží výsledky, jaké by si přál mít.

Publikace a šíření výsledků výzkumu

- Psychologové jsou oprávněni uvádět výsledky výzkumů, jež potvrzují jejich teorie;
- nicméně nebrat v úvahu protichůdné výsledky nebo neprovádět výzkumy, jež by mohly zpochybnit jejich zjištění, by bylo neetické.
- Pokud bychom proto při informování o výsledcích výzkumu neuvedli do kontextu jeho hodnotu s ohledem na zjištění jiných studií, dalo by se označit za nedostatek integrity.
- Prezentace na přednáškách, v médiích - etický požadavek: snažit se efektivně sdělovat informace založené nejen na ověřených vědeckých základech, ale také na etické bázi, kdy se snažíme zabránit dezinformacím.

Standardy pro pedagogické a psychologické testování (2001)

- American Educational Research Association,
 - American Psychological Association,
 - National Council on Measurement in Education)
 - Kompetence v používání diagnostických nástrojů – základ pro testování v ČR
-
- Konstrukce, hodnocení a dokumentace testu
 - Spravedlivý přístup při testování
 - Používání testů
-
- Testování - jedinců, skupin – proč a kdo testuje (cíl) – dobrovolné , „nucené – např. musím, chci-li do zaměstnání...

Role a aktéři v testování

- Příprava testu, a vytváření testu, vydávání a prodávání, zadávání a vyhodnocení testu, využití výsledků, interpretace výsledků podávaná klientům, testování z vlastní vůle nebo nařízení či nutnosti, podpora vývoje testu, výběr testu.
- Efektivní testování a psychodiagnostika vyžaduje: znalosti, dovednosti a schopnosti odpovídající výše uvedeným rolím.; znalost osobnostních a situačních faktorů ovlivňujících testování.; znalost psychometrických principů (např. reliability a validity)

POJMY

- Testem nazýváme nástroj nebo postup pro hodnocení probandova chování v určité oblasti nebo postup, při kterém je získán, hodnocen a standardizovanými postupy skórován vzorek takového chování.
- Obecně lze pojem test tedy užít na všechny posuzovací nástroje. *Užíván v publikaci Standardy....*
- Jinak se *test* – zpravidla používá pro nástroje, u kterých jsou odpovědi testované osoby hodnoceny z hlediska jejich správnosti či kvality.
- Pro nástroje k měření postojů, zájmů a temperamentu jsou používána pojmy *škála* nebo *dotazník*.

Testování a hodnocení

- **Hodnocení** – širší termín, obvykle se vztahuje k procesu, ve kterém integrujeme testové informace s informacemi z jiných zdrojů (např. z anamnézy) a má charakter diagnózy.
- Testy se liší v množství dimenzí:
- Způsobu, jakým je testový materiál předkládán (tužka-papír, ústně, PC); míře, do jaké je podnětový materiál standardizován; forma odpovědí (výběr z nabídnutých možností, volná odpověď); ...
- Ve všech případech je v testech standardizován postup hodnocení a skórování odpovědí testované osoby.

Spravedlivý přístup při testování

- Zahrnuje: povinnosti uživatelů testu, práva a povinnosti testovaných osob, testování osob odlišného jazykového původu, testování postižených osob.
- Spravedlivý přístup při testování v jakémkoli kontextu musí být vždy posuzován relativně vzhledem k možným alternativním metodám ať už v podobě jiných testů nebo v jiné formě.

Spravedlivý přístup při testování

- Prostředí testování je interpersonální, tedy:
- interakce testujícího s testovaným by měla být profesionální, zdvořilá, vyjadřující zájem a respekt.
- V mnoha situacích testování je postavení testujícího a testovaného výrazně nerovné.
- Odborný závěr nebo zpráva o výsledcích testu může mít výrazný dopad na život testované osoby.
- Pozornost věnovaná těmto aspektům užívání a interpretace testu je neméně důležitá jako pozornost věnovaná technickým záležitostem.

Spravedlivý přístup při testování

- Důl.: pozornost interpersonálním otázkám plynoucím z interakce mezi testujícím a testovaným, zvláště když má testovaný nějakou tělesnou nebo smyslovou vadu nebo se od testujícího liší etnickým , rasovým nebo náboženským původem, je jiného pohlaví nebo sexuální orientace, liší se socioekonomickou úrovní, věkem nebo v jiném ohledu, který může ovlivnit jejich interakci.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Spravedlivé a rovné zacházení s testovanými osobami vyžaduje:
- poskytnout testovaným osobám s určitým předstihem informace o povaze testu, plánovaném využití testových skóre a důvěrnosti výsledků testu.
- Testované osoby, příp. jejich zákonní (právní) zástupci potřebují dostatek informací o testu a plánovaném využití výsledků testování, aby se mohli kompetentně rozhodnout, zda se testování zúčastní.
- Někdy je zákonem nebo jinými standardy provozování odborné praxe nebo standardy provádění výzkumu na lidech vyžadován formální informovaný souhlas

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Čím závažnější jsou důsledky testování pro testovanou osobu, tím důležitější je se ujistit, zda testovaná osoba je o testu plně informována a spolupracuje dobrovolně, *s výjimkou případů, kdy je testování bez takového souhlasu povoleno zákonem.*
- Je-li testování nepovinné, testovaný má právo znát důsledky souhlasu s testováním i odmítnutí testování.
- Testovaná osoba má právo na možnost položit otázky nebo vyjádřit znepokojení a může očekávat včasné odpovědi na legitimní otázky.
- Je-li to v souladu se záměrem a povahou hodnocení, je testovaným osobám obvykle poskytována obecná informace o obsahu a cíli testu.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Jako účastníci procesu testování mají testované osoby nejen práva, ale i povinnosti:
- Povinnost připravit se na test, plnit pokyny administrátora testu, odpovídat podle pravdy na otázky testu a uvědomit příslušné osoby, pokud mají pocit, že výsledky testu neodpovídají jejich výkonu.
- Testovaná osoba nesmí být zastupována. Musí respektovat autorská práva vydavatele testu na všechny testové materiály. Nesmí kopírovat...vyzrazovat podrobnosti o položkách testu nebo se takové informace snažit získat od jiné osoby.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Standard 8.4:
- Testované osoby nebo jejich právní zástupci by měli v příslušných případech udělit informovaný souhlas s testováním ještě před započítáním testování. Výjimkou jsou situace, kdy
- Testování bez souhlasu testovaného je nařízeno zákonem nebo vládním zařízením
- Testování je prováděno jako běžná součást školních aktivit
- Souhlas lze jednoznačně předpokládat.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- **Informovaný souhlas** znamená, že testovaný nebo jeho zákonný zástupce je v jazyce mu srozumitelném poučen o důvodech testování, typu použitého testu, předpokládaném použití výsledků testu a rozsahu závažných důsledků tohoto použití.
- Jsou-li při testování vytvořeny písemné záznamy, video nebo audio – nahrávky nebo jsou uchovávány nějaké jiné záznamy, testované osoby mají právo vědět, která z těchto informací může být někomu poskytnuta a komu.
- Souhlas není nutný v případě, kdy je testování vyžadováno zákonem.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Pokud je testování součástí přijímacího řízení do zaměstnání nebo školy, pak uchazeč svou přihláškou poskytuje implicitní souhlas s testováním (*míní se tím přijímací řízení, ne výzkum!!!*)
- Děti a dospívající by měli obdržet vysvětlení, proč jsou testováni. Dokonce i dítě ve věku dvou nebo tří let nebo dospělý s omezenými mentálními schopnostmi může porozumět jednoduchému vysvětlení, proč je testován.

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- Standard 8.5
- Výsledky testování označené jmény testovaných osob nebo jinými údaji umožňujícími identifikaci testovaného by měly být předány pouze oprávněným osobám s odborným zájmem nebo osobám, kterým byl udělen informovaný souhlas testovanou osobou nebo jejím zákonným zástupcem, pokud není zákonem vyžadováno jinak.
- St. 8.6
- Údaje z testování uchovávané v datových souborech by měly být dostatečně chráněny před zneužitím....

Práva a povinnosti testovaných osob

Standard 8.1 – 8.13 (výběr)

- St. 8.8
- Pokud způsob uvádění skóre vyžaduje přiřazení jednotlivců do určitých kategorií, měly by být tyto kategorie pečlivě zvoleny a přesně popsány. Vždy by mělo být vybráno výstižné, co nejméně stigmatizující označení.
- St.8.9
- Jsou-li testové skóre používány k rozhodování o testované osobě nebo poskytování doporučení testovanému nebo třetí straně, má testovaný nebo jeho právní /zákonný/ zástupce právo obdržet kopie všech zpráv o testových skórech nebo jejich interpretaci, pokud se tohoto práva nevzdal nebo mu nebylo odejmuto zákonem nebo nařízením soudu.

Testování osob s odlišným jazykovým původem

- Pro všechny testované je každý test používající jazyk alespoň zčásti také mírou jejich jazykových schopností.
- Týká se především těch osob, pro něž není jazyk testu jejich mateřským jazykem.mohou být ovlivněny výsledky testu
- Testování jedinců s jazykovými specifiky způsobenými smyslovými vadami (zrakové, sluchové) a překlad a adaptace testu např. do znakového jazyka.
- Znakový jazyk je nejen jiným jazykem , ale jiným jazykem komunikace.
- Osoby s nějakým postižením mohou také potřebovat modifikace v administraci testu podobné těm, které potřebují osoby s nedostatečnou znalostí jazyka testu.

Testování postižených osob

- Definice dle Standardů:
- Postižené osoby můžeme definovat jako osoby s tělesnou, mentální nebo vývojovou vadou, která významně omezuje jednu nebo více jejich životních aktivit. *Pozn. Nezapomínat na smyslová postižení!*
- Autoři a uživatelé testů by se měli seznámit s právními normami a soudními nařízeními upravujícími testování a hodnocení postižených osob.
- Důvody testování postižených osob – diagnostické účely pro určení přítomnosti a povahy postižení; pro stanovení nejvhodnějšího typu intervence; pro vzdělávací a pracovní účely; monitorování úspěšnosti vzdělávání. Testování v různých prostředích

Testování postižených osob

- Přizpůsobení testování postiženým osobám: zde modifikací /přizpůsobením/ míníme zejm. modifikaci postupů administrace testu, modifikace obsahu testu.
- Neznamená to změnu v konstruktů či konstruktech , které mají být testem měřeny.
- Při rozhodování o přizpůsobení testování hraje nutně významnou roli **odborný úsudek**.
- Jedná se o rozhodnutí, zda konkrétní osoba potřebuje testování přizpůsobit, jakým způsobem a do jaké míry.

Testování postižených osob

- Je důležité si uvědomit , že osoby se stejným typem postižení mohou mít rozdílnou potřebu přizpůsobení testu.
- Modifikace testu by měly být prováděny na míru podle specifických potřeb konkrétního testovaného.
- Mít na paměti, že modifikace může případně ovlivnit psychometrické vlastnosti testu.
- Vzhledem k obtížím rázu praktického (např. malá velikost vzorku, nenáhodný výběr postižených osob) není k dispozici žádné přesné technické řešení pro vyrovnání modifikované verze testu vzhledem k původní podobě testu.

Testování postižených osob

- Při interpretaci a užívání testových skóre z modifikovaného testu by měl být uplatněn patřičný odborný úsudek.
- Rozhodující jsou vždy otázky validity a reliability vždy, když dochází k úpravám nebo přizpůsobení testu.

Strategie modifikace testu:

- Modifikace podoby testových podnětů . Modifikace podoby odpovědí. Modifikace časového rozvržení testování. Modifikace podmínek testování. Použití pouze některých částí testu. Použití náhradních testů nebo metod hodnocení.
-

Testování postižených osob

- Standard 10.2:
- Osoby, které rozhodují o přizpůsobení testování a modifikaci testu pro postižené osoby, by měly být dobře obeznámeny s existujícími výzkumnými zjištěními o vlivech příslušného postižení na výkon v testu. Ti, kteří modifikují, by měli mít dostatečné odborné znalosti psychometrie.

Testování postižených osob

- Standard 10.8:
- Osoby zodpovědné za rozhodnutí o použití testu u osob, které mohou potřebovat nebo mohou požádat o zvláštní přizpůsobení, by měly:
- Mít znalosti dostatečné pro správnou volbu nástroje
- Mít nejnovější informace o dostupných modifikovaných formách příslušného testu
- Informovat v příslušných případech osoby o existenci modifikovaných forem testu
- Zpřístupnit tyto formy testovaným osobám, jestliže je to vhodné a možné.

Testování postižených osob

- Standard 10.12
- Při testování postižených osob pro diagnostické a intervenční účely by neměl být jako ukazatel výkonu testované osoby používán pouze jediný test, ale spíše vícenásobné zdroje informací.

Použitá literatura

- **Lindsay, G, Koene, C, Øvreeide, H, Lang, F. (2010). *Etika pro evropské psychology*. Hogrefe - Testcentrum. Praha**
- ***Standardy pro pedagogické a psychologické testování (2001)*. Testcentrum, s.r.o, Praha**

Děkuji za pozornost

Kontakt:

dana.sterbova@upol.cz